

Waarnemingen in een wespendifterritorium *Pernis api-vorus* in oostelijk Holstein in 1969-2009¹

Rainer Schmidt

In de vorige Takkeling verscheen een overzicht van het voorkomen van de Wespendif in Sleeswijk-Holstein in de afgelopen eeuw. In dat stuk werd al gerefereerd aan mijn eigen waarnemingen in een klein deel van dat gebied. Die waarnemingen worden hier nader uitgewerkt.

Gebiedsbeschrijving

Het studiegebied betreft een geïsoleerd bos van 1 km lang (oost-west) en 400-600 m breed (noord-zuid), gelegen temidden van uitgestrekt akkerland en enkele graslanden. Het kleinere westelijke deel van het bos behoort tot het landgoed Perdöl, het grotere oostelijke deel tot het landgoed Diekhof (53°59'N, 10°30'O). Ten behoeve van de landbouw zijn in beide landgoederen de houtwallen sterk gedund. Sinds kort worden de landerijen van het landgoed Diekhof volledig ecologisch beheerd. Zo worden bijvoorbeeld tussen de velden smalle stroken met wilde bloemen en onkruiden ingezaaid, waarin wespen en hommels een kans hebben zich te vestigen (bovenop de biotoop die de houtwallen bieden). In het westen liggen grote meren (Stolper- en Belauermeer), waarvan de steile, deels onbeboste oostelijke oever geschikt is voor wespennesten (overwegend lichte, zandige bodems). In goede broedjaren worden die ook veel bezocht door Wespendifieven.

Het bos is, hoewel klein, buitengewoon structuurrijk. Opstanden rode beuk die, vooral in het oostelijke deel, c. 140-150 jaar oud zijn, worden afgewisseld met solitaire eiken van nog oudere leeftijd, en met naaldhoutopstanden (Reuzenzilverspar *Abies grandis*, Lariks *Larix* spp.). Het hele bos is doorspekt met elzenbroek, open plassen en moerassen. In het noordoosten bevindt zich een berkenbos op hoogveen waar de zeldzame Slangenwortel *Calla palustris* voorkomt, met in de opener delen plassen, veenmosvelden met Grote Lisdodde *Typha latifolia* en Pijpenstrootje *Molinia caerulea*. Zuidelijk hiervan zijn uitgestrekte elzenbroekbossen te vinden, die – ook in de extreem droge zomers van 1983 en 2009 – het hele jaar door onder water staan. Een naastliggende ossenweide, waar vroeger vaak wespenvolken waren te vinden, is helaas enige jaren geleden met sparren beplant.

Voor Wespendifieven ongunstige maatregelen in Diekhof zijn de ruim twee meter hoge afrasteringen die in grote delen van de natte oude beukenbossen de jonge aanplant van esdoorn tegen wildvraat moeten beschermen; hetzelfde geldt voor uitrastering van spontane opslag van beuk. Ze zijn ongetwijfeld noodzakelijk, maar betekenen voor de vaak te voet jagende Wespendifieven een lastige hindernis, zij het niet onneembaar (vliegend). Daar bovenop kwamen vanaf 2004 de kunstmatige bevoeiingen van de

¹ Vertaling: Rob G. Bijlsma

laaggelegen oostelijke delen, noodzakelijk geworden na de extreem droge zomer van 2003. Voor Kraanvogels *Grus grus* en Grauwe ganzen *Anser anser*, alsook voor salamanders en kikkers, was dat weliswaar een gunstige maatregel, maar voor de vestiging van wespen zeker niet. Aan de andere kant biedt de sterke vernatting van het oostelijke deel van Diekhof in wespename jaren een rijk aanbod van alternatief voedsel (jonge kikkers en salamanders). Onze waarnemingen duiden er overigens niet op dat het – nog geringe – aanbod van kikkers in mei en juni voor Wespendienven een leidraad is wel of niet tot broeden over te gaan.

Grote ornithologische rijkdom

Tot 1992 was het aantal bezoekers in het gebied – hoewel vrij toegankelijk - buitengewoon gering. Vanaf 1993 werd het hele gebied afgesloten voor publiek, omdat er zich in 1992 een paartje Zeearend *Haliaeetus albicilla* had gevestigd. Later demonstreerde een kraanvogelpaar de natuurbeschermingswaarde van het gebied, wat later gevolgd door een tweede. Voor de volledigheid worden hier ook de enkele paren Grauwe Gans en, tot 1982, een kleine kolonie Blauwe Reigers *Ardea cinerea* genoemd. In de tweede helft van de jaren negentig sliep er een snel toenemend aantal jonge, niet-broedende Raven *Corvus corax*, die geregeld overdag voor veel onrust zorgden onder de aanwezige broedvogels. De vorming en opbouw van de concentratie Raven hadden in eerste instantie te maken met het bijvoeren van wild met graanafval. Daar werd weliswaar snel mee opgehouden, wat er overigens niet toe leidde dat de Raven uit het gebied wegtrouwen. Al dan niet geregeld broeden er in het gebied bovendien Buizerd *Buteo buteo*, Havik *Accipiter gentilis*, Sperwer *A. nisus*, Raaf (één paar) en Rode Wouw *Milvus milvus*; van die laatste kwam het vrouwtje in 1974 vermoedelijk via doorvergiftiging om het leven. Het mannetje was nog enkele jaren aanwezig, maar het lukte hem niet om een nieuw vrouwtje te lokken.

Was het vroeger vooral illegaal afschot dat tot een afname van Rode Wouwen in Sleeswijk-Holstein leidde, tegenwoordig gaat het om doorvergiftiging, kaalslag in het landschap, de zich almaar uitbreidende maïsverbouw, en in toenemende mate sterfte door aanvaringen met windmolens. Zo kon het gebeuren dat ik vanaf de late jaren zeventig tot eindjaren tachtig van de vorige eeuw geen enkele Rode wouw in het gebied waarnam. Ook in de omgeving van een ruim één km noordoostelijker gelegen privaat bos (Kalübbber Holz) - groter dan het door mij onderzochte bos en even afwisselend, maar toentertijd niet toegankelijk – vertoonden zich geen Rode Wouwen. Een broedsel van deze soort was daarmee uitgesloten. De ‘Wende’, de politiek nieuwe start van Oost-Duitsland, resulteerde in rap tempo in drastische omvorming van de Oostduitse landbouw, inclusief sterk afnemende beschikbaarheid van voedsel. In de melkveehouderij werd overgeschakeld naar voeding met lijnkoeken, in plaats van meerdere keren gras te maaien. Dat alles deed vermoedelijk veel Rode Wouwen richting West-Duitsland zwerven en zorgde, vooral na 1992, in een abrupte toename van Rode Wouwen in Sleeswijk-Holstein. In het kader van deze ontwikkeling was het niet verrassend dat er zich ook in het door mij onderzochte gebied een paartje vestigde, vermoedelijk rond 1991-92. Pas vanaf 2000 begon ik geregeld Rode Wouwen te zien.

Op 3 juni 2001 vond ik pal onder het nest van een Rode Wouw in een beuk een vers geruide vijfde staartpen (van binnenuit geteld) van een Wespendif, vermoedelijk van een vogel die was afgekomen op vliegenmaden in prooiresten van de Rode Wouw (zie verderop). Niet veel later lukte het me na een gerichte zoekactie het nest van die Wespendif te lokaliseren.

Werkwijze

Mijn manier van Wespendifven opsporen was simpel: behalve zichtwaarnemingen en nestcontroles (vers loof op nstrand in broedtijd) gebruikte ik vooral indirecte aanwijzingen, in het bijzonder uitgegraven wespennesten, geruide veren (inclusief kleine veren en – althans bij droog weer – de goed identificeerbare donsveertjes die zich met enige oefening goed laten onderscheiden van die van andere roofvogels vanwege hun ‘dichtheid’) en – maar dan heel zelden – de met niets te verwarren roep. De ‘balts’- of vlindervlucht van Wespendifven kon ik tot nu toe maar weinig in de buurt van nesten vaststellen. De mededelingen van vermeende deskundigen als jagers en landgoedeigenaren waren slechts zelden betrouwbaar. Zelfs onder de bosbouwers heb ik er tot nu toe nog maar eentje leren kennen die Wespendifven zonder problemen op naam wist te brengen.

Rode Wouwen hadden ook in Diekhof primair mijn interesse en dat legde me geen windeieren waar het Wespendifven betrof (zie ook Schmidt 2012). Van 1969 tot 1973 vond ik telkens geruide kleine veren van Wespendifven onder nestbomen van Rode Wouwen, of in de buurt ervan onder andere bomen. In eerste instantie begreep ik hier niets van. Een melding van Coopmann (*in* Münch 1955: 84) bracht me op het spoor: hij zag namelijk een Wespendif vliegenmaden oppikken van een dode Haas, een plausibele verklaring voor de aanwezigheid van Wespendifven bij nesten van Rode Wouwen. Immers, als Rode Wouwen grote jongen hebben, zijn ze langdurig weg bij het nest, en dan zou een Wespendif kunnen profiteren van maden in de prooiresten onder het nest. Uit eigen ervaring weet ik dat die daar rijkelijk zijn te vinden. Ook in andere gebieden kon ik later ruiveren van Wespendifven in de onmiddellijke nabijheid van nesten van Rode Wouwen vaststellen. Dit fenomeen kwam ik niet bij Zwarte Wouwen tegen, wat niet wil zeggen dat nesten van Zwarte Wouwen met grote jongen niet door Wespendifven worden bezocht. Ik heb wel de stellige indruk dat Zwarte Wouwen hun jongen intensiever bewaken dan Rode Wouwen. Dit is onder meer zichtbaar in de grotere agressiviteit van volwassen Zwarte Wouwen bij verstoringen rond het nest.

Nestplaatskeuze

Ondanks de geringe omvang van mijn studiegebied lukte het in eerste instantie niet om, zelfs na meermalig en intensief zoeken, het nest te vinden. Dat lukte me bij toeval pas in het broedseizoen van 1971: het vrouwtje Wespendif had een schrikruidorgemaakt in een groepje zeer hoge fijnsparren, midden in een ongemengd beukenvak. Op grond daarvan zocht ik met mijn kijker één voor één de sparren af,

in eerste instantie zonder resultaat. Bij gebrek aan poepjes onder het nest vond ik het pas toen er jong beukenloof op de nestrand werd gelegd en het nest zodoende afstak tegen de donkergroene achtergrond van de fijnspartakken. De ruiveren die ik in 1969 en 1970 in hetzelfde gebied had gevonden, wezen er indirect op dat er in dit nest – al dan niet geslaagde – broedgevallen hadden plaatsgevonden. Het succes viel achteraf helaas niet te bepalen. Ook in de daaropvolgende jaren (tot 1976) bleef dit nest bezet, hoewel – op grond van de gevonden ruiveren – de deelnemers aan het broedsels vaak andere waren (zie verderop). In het voor Wespendienven gunstige jaar 1977 (veel succesvolle broedsels elders) brak de traditie van broeden in de fijnspargroep om onduidelijke redenen af. In die zomer verbleef er nog een exemplaar in het Diekhof, getuige de vele kleine ruiveren. In 1978-80 kon zelfs een tijdelijke aanwezigheid niet worden vastgesteld, wat vooral in 1979 en 1980 te maken kan hebben gehad met een sterke afname van het aantal wespenvolken als gevolg van slecht weer. In dit verband is het opmerkelijk dat er in die jaren in september geen enkele doortrekkende Wespendif in het Diekhof verblijf hield. Pas in 1981 was er weer, zij het met enige vertraging, een uitbundig voorkomen van wespenvolken, wat opnieuw resulteerde in een succesvol broedgeval in Diekhof. De traditionele broedplaats in het Diekhof Bos werd echter niet gebruikt. De nieuwe broedplaats lag in een open, oud beukenbestand op ruim 200 m afstand van de oude broedplaats. De bij dit nest gevonden ruiveren van het mannetje bewezen dat het om een nieuweling ging (ten opzichte van de vogel uit de jaren zeventig). Het broedsel in 1981 was succesvol; er vloog een jong uit. In 1982 was het nest opnieuw bezet, maar de broedpoging mislukte omdat een van de broedvogels bij de zoektocht naar prooi in de steile oever van het nabijgelegen meer door – vermoedelijk – een Havik werd geslagen. Dit stelde ik pas in januari 1983 vast, op basis van de gevonden veren en botresten. Deze bevinding is des te opmerkelijker omdat dit nest, zowel als het nest in de sparrengroep, zich op slechts 100 m afstand van een permanent bezet haviknest bevond. Weliswaar was de Havik zelden succesvol, maar zijn nest was wel telkenjare met groen loof belegd. Misschien heeft het broeden in de directe omgeving van de Havik de Wespendif gevrijwaard van predatie, en is een ontmoeting buiten die omgeving het vrouwtje Wespendif fataal geworden. Die buiten-territoriale ontmoeting moet ergens in de zomer van 1983 hebben plaatsgevonden.

Na 1982 vond ik van de Wespendif geen broedgevallen meer in het Diekhof Bos. Alleen in augustus/september zag ik af en toe tijdelijk pleisterende Wespendienven (kennelijk op trek), waarvan ik geruime veren vond (zie verderop). Een verplaatsing van het Diekhof-mannetje naar het grotere Kalübbër Bos acht ik niet aannemelijk, omdat het laatste bos zijn eigen traditie van broedende Wespendienven kende.

Individen betrokken bij het sparrennest in 1969-76

Omdat ik niet in de gelegenheid was de nestboom te beklimmen, moest ik het doen met waarnemingen met de kijker vanaf de grond, bovenop nauwgezet zoeken naar en analyseren van ruiveren.

In 1969 werd waarschijnlijk succesvol gebroed, en met zekerheid was dat het geval

in 1970, 1971, 1973 en 1976. In 1975 kwamen de jongen kennelijk wel uit, maar die zaten op 9 augustus al niet meer op het nest. Op 4 juli was het nest nog met vers beukenloof uitgerust, en onder de nestboom lagen talloze witte poepspetters, een teken blijkbaar dat de ouders niet voldoende wespenbroed konden aanvoeren en daarom in toenemende mate waren overgegaan op aanvoer van jonge kikkers en salamanders die overal in het bos in groten getale voorkomen. Desondanks lijkt de jonge Wespendif, die nog met zekerheid in de eerste julihelft op het nest zat, vóór het uitvliegstadium omgekomen te zijn, waarbij voedselgebrek vermoedelijk de hoofdrol heeft gespeeld. Na de extreem verregende en koele zomer van 1974 hebben er kennelijk maar weinig wespenkoninginnen overwinterd. Precies in de periode dat koninginnen met het stichten van een nieuwe staat bezig waren (mei-begin juni 1975), sloeg het weer onder invloed van een toestroom van poollicht radicaal om. Hoewel de zomer van 1975 bovengemiddeld warm en droog was, zorgde deze weeromslag ervoor dat de koninginnen niet konden profiteren van het warme weer dat eraan zat te komen, maar integendeel het loodje legden. Gedurende de broedzorg vond dit zijn bevestiging in de omschakeling van Wespendifeën naar kikkers en salamanders (zoals vastgesteld op 4 juli). In de koele en regenrijke zomers van 1972 en 1974 werd niet eens met een broedsel begonnen; sterker nog, zelfs territoriumhoudende Wespendifeën werden niet gezien. Het laatste succesvolle broedgeval op het sparrannest vond in 1976 plaats.

Waarom deze rustige en goed afgeschermd broedplaats uitgerekend in 1977 werd verlaten, en dat terwijl er in de wijde omgeving juist bovengemiddelde veel paren succesvol broedden, blijft de vraag. Vervolgens begon, weliswaar na een door het weer in gang gezette pauze, in een nabijgelegen bos (krap 1000 meter afstand) een nieuwe broedtraditie in een rode beuk in een volkomen anders gestructureerd bos dan in Diekhof. Deze Wespendifeën waren duidelijk niet ingeprent op fijnspaar; het mannetje was dan ook een ander exemplaar dan in Diekhof, iets wat aan de hand van ruiveren kon worden bewezen.

Poging tot individuele identificatie van de Wespendifeën die in 1969-76 in het fijnsparvak broedden, aan de hand van ruiveren

Zoals hierboven al is gezegd, veranderde de samenstelling van het betrokken broedpaar – met uitzondering van het mannetje in 1973 tot 1976 – vrijwel continu.²

Op Foto 1 is aan de hand van de tekening op de eerste handpen duidelijk te zien dat het vrouwtje in 1971 een andere was dan die in 1970. In beide gevallen ging het om een betrekkelijk kleine vogel: de handpennen van deze vrouwtjes waren duidelijk kleiner dan die van het mannetje in 1971.

² Hierbij moet wel worden bedacht dat gevonden ruiveren niet altijd van de lokale broedvogel afkomstig hoeven te zijn, wat individuele herkenning van een broedpaar op grond van alleen ruiveren riskant maakt (RGB).

Foto 1. Eerste handpen van vrouwtje Wespindief in 1971 (rechts), vergeleken met die van 1970 (links), Diekhof. De verschillen zijn duidelijk: niet hetzelfde vrouwtje. *First primary of female Honey-buzzard in Diekhof in 1970 (left) and 1971 (right); clearly, different females are involved.*

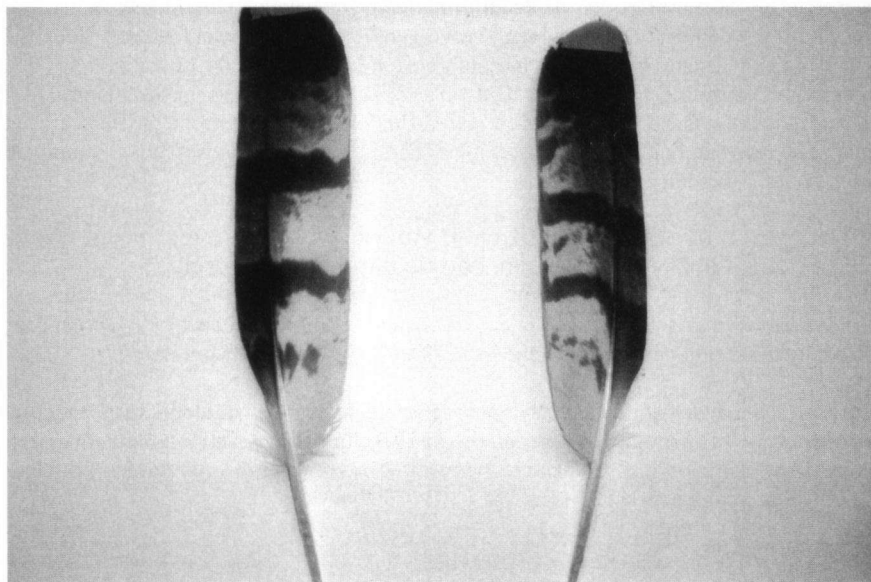

Foto 2. Eerste handpen van twee verschillende wespindiefvrouwtjes, gevonden in Diekhof in 1971 en 1973. Let op de verschillen. *First primaries of female Honey-buzzards, found in 1971 and 1973 at Diekhof. The large differences in pattern indicate that different birds are involved.*

Nadat er zich in de bovengemiddeld koele zomer van 1972 geen Wespandief had gemeld, verscheen er in 1973 een nieuwe vrouw, die wezenlijk groter was dan die in 1970 en 1971. Het veerpatroon week bovendien sterk af (Foto 2). Wat op de foto niet is te zien, is een fors verschil in de spoel, vooral aan de basis (witte onderzijde niet doorzichtig maar ondoorzichtig).

In het volledig verregende jaar 1974 vertoonde zich in het Diekhof Bos, net als op veel andere plekken, geen enkele Wespandief. Op het nest in de fijnspar ontbraken sporen van gebruik (als vers beukenloof).

In 1973 tot 1976 was het mannetje waarschijnlijk steeds dezelfde (Foto 3). Binnen dit tijdvak kon hij alleen in 1974 niet als bewoner van Diekhof worden aangetoond; verbleef de vogel die zomer in Afrika?

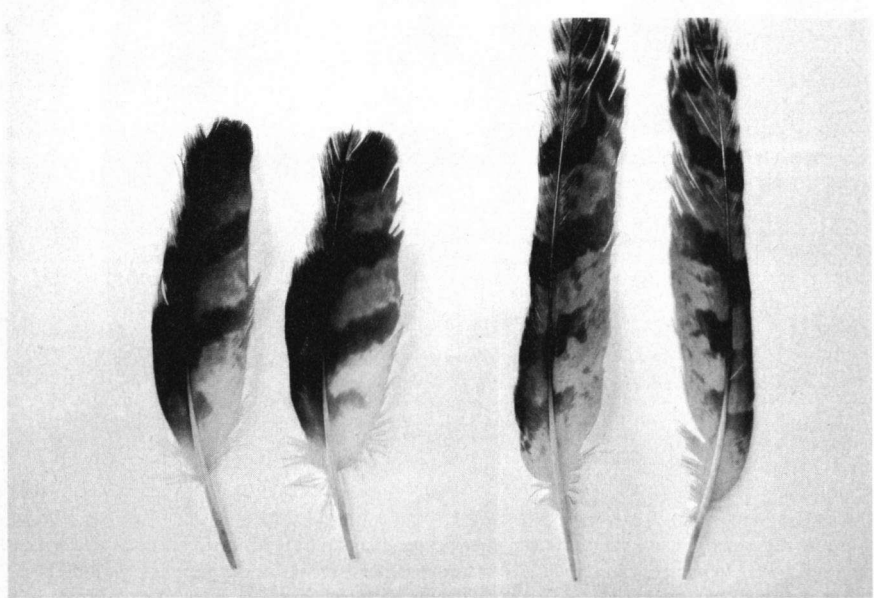

Foto 3. Twee gesleten staartpennen (beide gevonden in 1973) en twee armpennen (links: gevonden in 1973; rechts: gevonden in 1976) van het mannetje Wespandief van Diekhof. Alle kenmerken van deze veren duiden erop dat het om hetzelfde mannetje gaat: de karakteristieke, schuin omhoog wijzende dwarsbandering, en de sterk gesleten top van de staartpennen (veel sterker dan gevonden bij andere Wespandieven: zou dat wijzen op een aparte jachtwijze?). *Two rectrices (both found in 1973) and two secondaries (left found in 1973, right in 1976) of presumably the same male Honey-buzzard in Diekhof.*

Schrikruï van het vrouwtje in 1971

Op de grond in het groepje fijnsparren lagen op 28 juli dicht bij elkaar zes verse staartpennen van het vrouwtje. De buitenste staartpen links werd vele weken later in een andere hoek van het Diekhof Bos gevonden, dientengevolge waarschijnlijk een normaal geruide veer (Foto 4). De schrikruï kan het gevolg zijn geweest van een predatiepoging van een Boommarter *Martes martes* op het wespendifvrouwtje. Een aanval van een Havik, die op slechts honderd meter afstand broedde maar kennelijk niet in de onmiddellijke nestomgeving jaagde, zou naar onze ervaring zonder meer fataal voor de Wespendif zijn geweest.

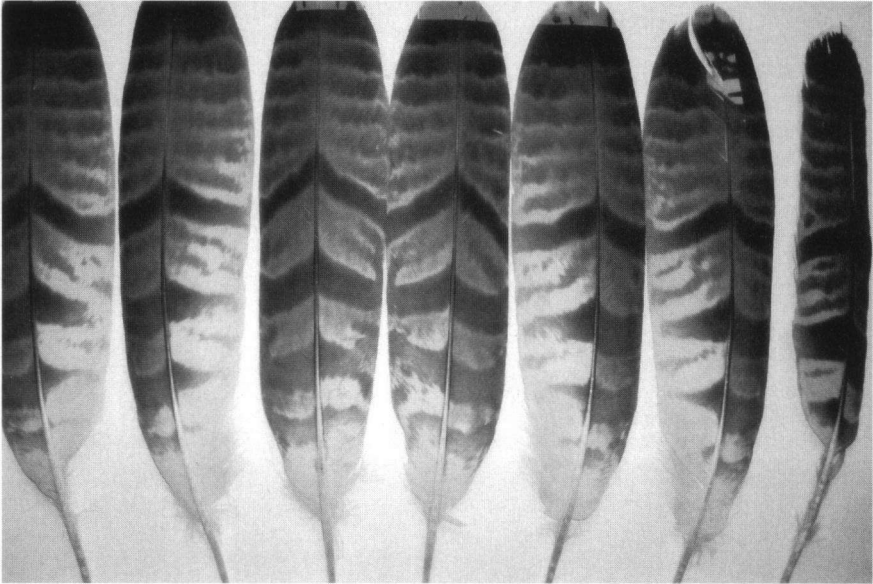

Foto 4. Zes staartpennen van een vrouwtjeswespendif die ze vermoedelijk door schrikruï is kwijtgeraakt, Diekhof, 28 juli 1971. De staartpen uiterst rechts is een normaal geruide zesde staartpen links van een vrouwtje, weken later in hetzelfde bos gevonden. *Six rectrices of a female Honey-buzzard, presumably lost in fright moult, Diekhof, 28 July 1971. The rectrice to the right, the outermost rectrice of a female, is probably moulted in a normal way and was found in the same forest weeks later.*

Frequente wisseling van broedvogels in het Diekhof

De ongewoon (?) snelle wisseling van broedvogels in het Diekhof roept de vraag op of dit puur toeval is (zonder plausibele verklaring) of dat verliezen tijdens de trek of in het overwinteringsgebied hier verantwoordelijk voor kunnen zijn. Voor het laatste valt wat te zeggen als de Oost-Holsteinse Wespendifeën gemiddeld genomen

een route via Italië kiezen (Appenijnen, Sicilië) en van daaruit de oversteek van de Middellandse Zee maken. (Al zullen de omstandigheden in Frankrijk en Spanje waarschijnlijk nauwelijks beter zijn.) Inmiddels worden steeds meer Wespendienven van een zender voorzien, zodat trekwegen en eventuele verliezen tijdens de trek en in het winterkwartier achterhaald kunnen worden. De bevindingen laten nog geen algemeen geldende uitspraken toe over de trekbanen van lokale populaties als die in oostelijk Holstein. Mochten die via Italië trekken, dan kunnen we rekening houden met hoge verliescijfers als gevolg van afschot in Calabrië en Sicilië. Dit zou een van de aannemelijke verklaringen voor de snel opeenvolgende partnerwisselingen in Diekhof kunnen zijn; over een geringe partner- of territoriumtrouw is althans niets bekend.

Gelijkenis van handpennen

De eerste handpen van twee verschillende vrouwen laat een opvallende gelijkenis zien in de tekening (Foto 5). Dat roept de vraag op of dat toevallig is, of een overgeërfd tekening en grootte. De linker veer werd in het gebied Dobersdorf (gemeente Plön/ oostelijk Holstein) gevonden in de zomer van 1976, de rechter in het gebied Bothkamp, in dezelfde gemeente in zomer 1989. De vindplaatsen liggen in vogelvlucht ruim 20 km uit elkaar. De kenmerken van de schacht, maar ook de absolute lengte van de veren en de vorm van de derde band (gerekend vanaf de basis) laten duidelijk zien dat het om verschillende individuen gaat. Zouden de veren misschien betrekking kunnen hebben op een moeder en haar dochter? Binnen het vastgestelde tijdvenster zou dat zeker kunnen: gezien de hoge levensverwachting van Wespendienven zou de linkerveer (1976) van de moeder kunnen zijn, de rechter (1989) van haar dochter. Omdat het hier uitsluitend om een optische vergelijking van twee veren gaat, blijft de verwantschap ongewis. Recent is er voor Zeearenden een methode ontwikkeld waarmee op grond van veermateriaal in de spoel (dat immers uit verhoorde bloedresten bestaat) individuele herkenning mogelijk is (mondellinge mededeling Bernd Struwe-Juhl, hoofd projectgroep zeearendbescherming Sleeswijk-Holstein). Dit is voor Wespendienven vooralsnog toekomstmuziek, omdat dergelijk onderzoek vooral gericht is op bedreigde soorten (valken, arenden). Maar beide veren in Foto 5 zouden interessante kandidaten zijn om iets dergelijks toe te passen. Dat geldt ook voor de pennen getoond door Van Tuyl & van Vroenhoven (2003).

Systematisch over een langer tijdvak verzamelde ruiveren van Wespendienven zijn mij alleen bekend van de Werkgroep Roofvogels Noordrijn-Westfalen (Cösters *et al.* 2006). Deze groep verzamelde 221 hand-, arm- en staartpennen in de periode 1974-98, die slechts zeer beknopt zijn geanalyseerd. Voor wat betreft de handpennen valt in ieder geval op dat, in vergelijking met Sleeswijk-Holstein, de vierde (van binnenuit geteld) tenminste vier maal als gewoon geruide veer werd gevonden. Wanneer ik het uitzonderlijke jaar 1959 buiten beschouwing laat, wordt er in Sleeswijk-Holstein normaliter alleen handpen 1 en 2 geruid, en maar zelden handpen 3. Dat Wespendienven in het broedgebied wezenlijk minder vaak armpennen ruien dan hand- en staartpennen, is ook in Sleeswijk-Holstein vastgesteld. Met betrekking tot individuele herkenning

van Wespendienven aan de hand van geruide veren kan hier nog kort een interessant geval worden gememoreerd: de structuur en bandering van de tweede staartpen van een vrouwtje in 1978 stemde tot in detail overeen met de – vermoedelijke – vierde staartpen van een ander vrouwtje (haar dochter?). Als de vinddata niet anders hadden aangegeven, zouden beide vogels als hetzelfde individu aangemerkt kunnen zijn, zo groot waren de overeenkomsten. Individuherkenning via visuele inspectie kent echter grenzen, en een meer objectieve analyse met behulp van materiaal uit de spoel zou in de toekomst meer zekerheid kunnen bieden.

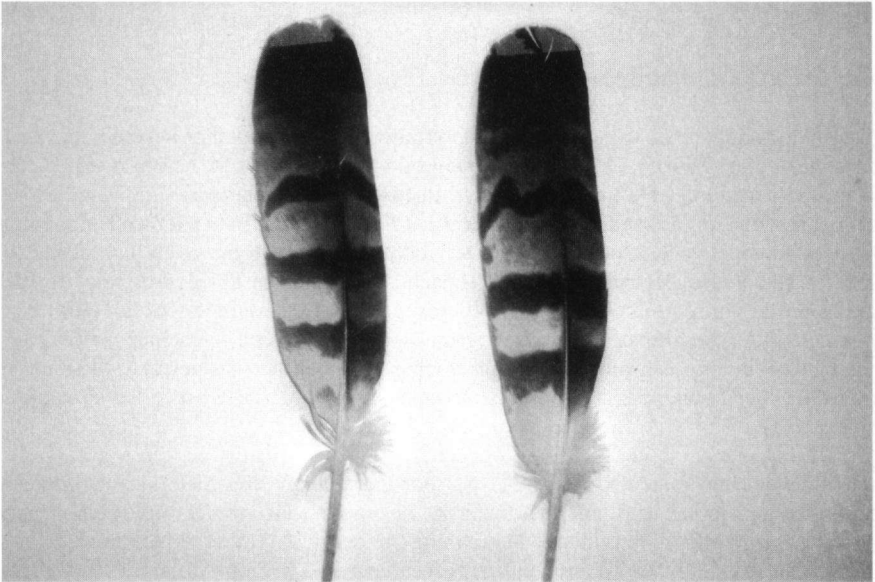

Foto 5. Eerste handpen van twee verschillende vrouwtjeswespendienven, links uit de zomer van 1976, rechts uit de zomer van 1989 (dezelfde gemeente); verwante vogels? *First primary of two female Honey-buzzards, found in respectively 1976 (left) and 1989 (right) in the same region; relatives perhaps, given the resemblance?*

Zijn doortrekkers in het Diekhof voornamelijk van Scandinavische herkomst?

De zuidwaarts trekkende vogels die voor één of meerdere dagen eind augustus en begin september hun opwachting maakten in het Diekhof waren telkens behoorlijk wat groter dan de lokale broedvogels (met als uitzondering het zeer grote vrouwtje dat in 1973 broedde). Dat kan natuurlijk op toeval berusten, gezien de kleine steekproef. Het gebied van Diekhof ligt wel op de trekroute van Wespendienven uit Zweden en Denemarken, de zogeheten Fehmarnbaan: “De trek van Wespendienven over oostelijk Holstein volgt een smalle baan (waarbinnen ook Diekhof valt) die

zich in zuidwestelijke richting voortzet. Dieper het binnenland in blijft de trekbaan zeker nog 100 km als zodanig zichtbaar, bijvoorbeeld tot boven Hamburg...” (Looft & Busche 1981: 38). Indien de rustende wespddieven in het Diekhof in de nazomer inderdaad tot de Scandinavische populatie behoren, zouden het gemiddeld genomen grotere individuen moeten zijn geweest (betere voedingsomstandigheden in het rijk gestructureerde Zweedse achterland, wat op lange termijn tot grotere vogels kan hebben geleid?). Of dat werkelijk zo is, is onbekend.³

Interacties met andere roofvogelsoorten

Opmerkelijke interacties van Wespddieven met andere roofvogels nam ik slechts eenmaal waar, en dat nog slechts indirect. In augustus 1981 ontdekte ik langs een zandweg over een open heideveld, nabij het dal van de Elbe bij Bleckede (regio Lüneburg in Nedersaksen), tamelijk veel dicht bij elkaar liggende dek- en schouderveren van een Wespddief die hier kennelijk tussen de heidestruiken naar wespennesten had gezocht. Uit een nabijgelegen dennenbosje met bomen van 3-4 m hoogte hoorde ik bedelende sperwerjongen die op het punt van uitvliegen stonden. Wat er was gebeurd, lijkt duidelijk. De nietsvermoedende Wespddief heeft bij zijn zoektocht naar wespennesten in de heide vermoedelijk de agressie van een oudersperwer op de nek gehaald. Daarbij heeft hij veel veren laten vallen alvorens te vluchten. In het betreffende gebied kon ik geen pogingen tot het uitgraven van wespennesten vinden. Wat moet dat een beeld zijn geweest: de kleine Sperwer die zonder aarzeling de veel grotere Wespddief aanvalt!

Summary

Schmidt R. 2012. Observations in a Honey-buzzard *Pernis apivorus* territory in eastern Holstein during 1969-2009. *De Takkeling* 20: 197-208.

Between Lübeck and Neumünster, eastern Holstein in Germany, a local Honey-buzzard pair was observed in the small forested estates of Diekhof and Perdöl (53°59'N, 10°30'E) between 1969 and 2009. The estates are structurally diverse, with old *Fagus sylvatica* (140-150 yrs) interspersed with *Quercus robur*, *Larix*, *Abies grandis*, *Alnus glutinosa* and swamps, ponds and peat moor. Since 1969, moulted feathers of Honey-buzzards were collected (often near nests of Red Kites *Milvus milvus*), and the first Honey-buzzard nest was recorded in 1971 when the finding of moulted feathers of the adult female (six rectrices, most likely shed during fright moult) led to the nest's discovery in a small stand of *Picea abies*. Moulted feathers collected in 1969 and 1970 indicate that this nest may have been occupied for some

3 Uit de literatuur blijkt geen verschil in grootte voor Scandinavische en zuidelijker broedende Wespddieven, afgaande op vleugellengte (vergelijk de metingen in Stresemann 1940, Glutz von Blotzheim *et al.* 1971 en Cramp & Simmons 1980). De spreiding is behoorlijk groot, met een forse overlap voor mannen en vrouwen. Zelfs als we rekening houden met variabele meetmethoden en verkeerde geslachtsbepalingen (dat laatste komt voor: in de collectie van het toenmalige Zoölogische Museum te Amsterdam 1x op 39 balgen; van Manen & Bijlsma 1995), is de kans klein dat Scandinavische vogels structureel groter zijn (RGB).

time already. This nest remained in use up to and including 1976 (successful in 1971, 1973 and 1976), even when a comparison of moulted feathers – used to recognise birds individually - seemed to indicate that several changes in pair composition took place in the mean time (female replaced in 1971 and again in 1973, male the same in 1973-76 but apparently absent in 1974). Breeding was apparently not even attempted in 1972 and 1974, when summer conditions were cool and wet, and wasp numbers poor. Although the summer of 1975 was above-average warm and dry, spring weather was particularly cold in late May and early June, the period when wasp queens start to emerge. Despite high wasp numbers in 1977, the Honey-buzzard nest was found deserted, although the Diekhof estate was being visited by at least one Honey-buzzard according to the scattering of moulted feathers (small feathers only). No evidence for the presence of Honey-buzzards was found in 1979-80 (poor wasp numbers, on average adverse weather during summer), not even during autumn migration. Breeding was again observed in 1981 (successful), a year with high wasp numbers, and in 1982 (failed, presumably because of depredation of one of the adults), in a new nest in a stand of old beech. No breeding was recorded from 1983 onwards.

Literatuur

- Cösters F., Guthmann E., Hausdorf W., Mebs T. & Thissen J. 2000. Die Bestandsentwicklung und der Bruterfolg des Wespenbussards (*Pernis apivorus*) in Nordrhein-Westfalen von 1972-1998 mit Angaben zu Revierverhalten, Mauser und Beringungsergebnissen. Charadrius 36: 58-79.
- Cramp S. & Simmons K.E.L. (eds) 1980. The Birds of the Western Palearctic, Vol. 2. Oxford University Press, Oxford.
- Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M. & Bezzel E. 1971. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Band 4. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.
- Looft V. & Busche G. 1981. Vogelwelt Schleswig-Holsteins, Band 2. Wachholtz, Neumünster.
- Manen W. van & Bijlsma R.G. 1995. Staartbandering bij adulte Wespendienven *Pernis apivorus* geeft geen uitsluitel omtrent sexe. De Takkeling 3(2): 25-29.
- Münch H. 1955. Der Wespenbussard. Neue Brehm-Bücherei. Ziemsen Verlag, Wittenberg-Lutherstadt.
- Schmidt R. 2012. Wespendienven *Pernis apivorus* in Sleeswijk-Holstein: een historisch overzicht. De Takkeling 20: 100-117.
- Stresemann E. 1940. Zur Kenntnis der Wespenbussard (*Pernis*). Archiv für Naturgeschichte, N.F. 9: 137-193.
- van Tuyl H. & van Vroenhoven T. 2003. Wespendif *Pernis apivorus* gebruikt drie jaar achtereenvolgend hetzelfde nest. De Takkeling 11: 202-206.

Adres: Eichhofstr. 4, D-24115 Kiel, Deutschland, rot.raai.schmidt@gmx.de